

CZU: 821.135.1.09(478)

<https://doi.org/10.52505/llf.2024.2.05>

MAREA LUPTĂ A CĂRȚII ÎMPOTRIVA ANALFABETISMULUI, BARBARIEI ȘI BRUIAJULUI INFORMAȚIONAL

Maria PILCHIN

Doctorandă

E-mail: maropil82@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-4477-8730>

Universitatea de Stat din Moldova Biblioteca Municipală „B.P.Hasdeu”

THE GREAT FIGHT OF THE BOOK AGAINST ILLITERACY, BARBARITY AND INFORMATION JAMMING

Abstract: This article is a critical comparative study of how reading contributes to human resilience in the face of ignorance, wilderness, and misinformation. The three novels – *The Reader* by Bernard Schlink, *The Old Man Who Read Love Stories* by Luis Sepúlveda and *The Reader from the Cave* by Rui Zink – form a literary corpus from which we extracted the romanesque situations, characters and images of a *homo legens* who is resilient through the book, through reading, by meditating on what is read and by finding an existential meaning in it. Overcoming primary and functional illiteracy is a special theme of these books. The narrative plot contains the story of people, adults and teenagers, who possess a certain degree of understanding about life and the world, with the book serving as a source of support. In this context, reading does not merely substitute for existence; rather, it serves to enhance and enrich it.

Keywords: illiteracy, barbarism, information jamming, reading, library, book, reader.

Rezumat: Acest articol este un studiu critic comparativ despre felul în care lectura întărește rezistența umană în fața necunoașterii, a sălbăticiiei și a dezinformării. Cele trei romane: *Cititorul*, de Bernard Schlink, *Bătrânul care citea romane de dragoste*, de Luis Sepúlveda, și *Cititorul din peșteră*, de Rui Zink, constituie un corpus literar din care am extras situații romanești, personaje și reprezentări ale unui *homo legens* rezilient prin carte, prin lectură, prin meditația asupra celor citite și prin găsirea unui sens existențial pornind de la acele idei. Depășirea analfabetismului primar și a celui funcțional este o temă aparte a acestor cărți. Trama narativă reflectă povestea unor oameni, maturi și adolescenți, care înțeleg ceva despre viață și lume, având cartea ca pe un suport. Lectura, în cazul lor, nu înlocuiește existența, ea o completează, o nuanțează, o îmbogățește.

Cuvinte-cheie: analfabetism, barbarie, bruiaj informațional, lectură, bibliotecă, cititor, carte.

O introducere metodologică

Lectura ca o formă intelectuală de a rezista și a reacționa la lume mi se pare un subiect oportun de cercetare literară în contextul crizei cunoașterii prin care trecem. „Literatura e plină de scene de lectură” (Cunningham 2022, p. 17), fapt care nu poate scăpa unei preocupări comparatiste. Există prejudecata populară că cititul este o nonocupație, o pierdere de timp sau un simplu divertisment în timpul liber. Cele trei romane alese de mine pentru această investigație tematică ilustrează istoria unor oameni care învață, cu ajutorul cărților, să depășească anumite crize și traume ideologice, ecologice și ideatice.

Literatura contemporană („sistemul de referință”); nazismul, barbaria, ignoranța și neputința în fața avalanșei informaționale („entitățile variabile”); nazistul, omul junglei, individul globalizat („punctul focalizator”); lectura ca act emancipator („numitorul comun”) – iată coordonatele de interpretare a acestor trei romane prin prismă comparatistă (Claudon, Haddad-Wotling 1997, p. 31).

Din perspectiva genurilor literare, cercetarea mea rămâne în zona romanului, „cel mai amplu” (Tiegem 1966, p. 73) gen pentru studiul comparatist. Totodată, „tematologia” (tema lui *homo legens*) este direcția de abordare conceptuală a celor trei texte prin raporturi de analogie. Demersul comparatist relevă de cele mai multe ori lărgirea spațiului geografic de cercetare, ceea ce unii comparatiști au numit „transportare peste hotare” (Tiegem 1966, p. 67), adică ieșirea (*transnațional, supranațional*) din limitele naționale ale unei literaturi. Or, reperăm un corpus geografic de mentalități și comportamente umane: spațiul german, spațiul chilian și cel portughez, continentul european și cel sud-american, emisfera nordică și cea sudică. Personajul românesc (personajul-cititor) constituie un tip literar devenit „parte a imagologiei care poate fi considerată ca variantă de studiu tematic” (Pageaux 2000, p. 98). Titlurile în original ale celor trei cărți (*Der Vorleser*, *Un viejo que leía novelas de amor* și *O Anibaleitor*), ca principiu al punerii în relație, conțin la nivel lexical actul lecturii și „funcționează ca fir conducător atât pentru diferitele lecturi, cât și pentru jocul asemănarilor și diferențelor” (Pageaux 2000, p. 24). Exemplele extrase din romane indică asupra metodei de fișare în cadrul unei „lecturi bibliografice” (*Ibidem*, p. 111) și contribuie la evitarea situației în care comparatistul să fie nevoit „să compare... incomparabilul” (Claudon, Haddad-Wotling 1997, p. 25).

Pornim de la ipoteza că omul analfabet riscă să fie înșelat în sens ideologic, ideatic și valoric, pentru a deduce și proba teza că lectura constituie un mecanism de contracarare a neștiinței de carte, literatura generând, prin urmare, acel ecart (variații, nuanțe, diferențe, distanțe) și acele reprezentări ale unui imaginar uman al (non)lectorului transpus în textele artistice.

Gândirea critică, spiritul analitic, libertatea individuală – iată instrumentarul care servește la evoluție înspre un umanism edificator și de emancipare „de un spirit al

timpului (Zeitgeist)” (Pageaux 2000, p. 116) caracterizat de ignoranța și delăsarea omului fără gândire critică și discernere axiologică. Astfel, vom trece mai jos de la enumerarea și observarea unor fapte românești particulare (epocă, țară, regim sociopolitic, personaj, caracter) la definirea unui principiu general al analfabetului care este expus riscului major de manipulare ideologică, comportamentală și spirituală. Aceste trei texte, *lato senso*, se explică și se extind reciproc prin asociații ideatice, prin contiguitatea personajelor, prin acest cadru tematic de „înseriere și suprapunere” (Pageaux 2000, p. 236) și prin conceptul lecturii ca formă de reziliență în fața necunoașterii și a manipulării.

Analfabetism și dictatură nazistă

În romanul *Cititorul* (*Der Vorleser*, 1995), de Bernard Schlink, remarcăm o abordare mai mult decât neobișnuită a temei inculturii. Pe lângă povestea despre „destinul german” (Schlink 2011, p. 159), aflăm și despre o relație amoroasă dintre un elev de gimnaziu și o femeie mai mare decât el cu douăzeci de ani. Specificul acelei iubiri constă în faptul că aceasta nu se limita doar la erotismul de alcov. La cererea femeii, băiatul îi citește amantei, de parcă dimensiunea fizică este transgresată, realizându-se o accedere în cea metafizică: „ritualul de a citi, de a face duș împreună, de a ne iubi și de a rămâne o vreme unul lângă celălalt” (Schlink 2011, p. 67).

Deși nu putem vorbi despre un roman autobiografic, descoperim în aceste pagini biografia unei generații întregi din Germania celui de-Al Doilea Război Mondial. Este generația măcinată de un sentiment de vină personală sau de un sentiment de responsabilitate colectivă, e și vina simțită în urma unor legături amoroase, de prietenie sau chiar a unor legături istorice și geografice – ai locuit alături de criminal în același loc și în același timp. Trecutul nazist transpare ca o umbră și apasă, cerând răzbunarea pentru crimele comise.

Autorul încearcă să identifice cine erau executorii odioaselor ordine ale morții în lagărele de concentrare. Un tip uman, în acest sens, ar fi omul fără de învățătură. Neștiința de carte presupune o anumită vulnerabilitate în fața propagandei, a ideologiilor dictatoriale, a încolonării ideologice. Este situația în care individul nu posedă o emancipare intelectuală, o șansă a cunoașterii și discernerii: „Citisem toți anii aceia tot ce găsisem despre analfabetism. Îmi era cunoscută neajutorarea în viața de zi cu zi la găsirea unei străzi, a unei adrese sau la alegerea unui fel de mâncare într-un restaurant, teama cu care analfabetul urmează doar modelele prestabilite și acțiunile de rutină verificate, energia de care are nevoie ca să-și camufleze neștiința de carte, neputința care-l ține departe de viața propriu-zisă. Analfabetismul înseamnă marginalitate. Prin faptul că avusese curajul să învețe să scrie și să citească, Hanna a făcut pasul hotărâtor de la starea de subordonare la descoperirea conștiinței de sine” (*Ibidem*, p. 174).

Tema analfabetismului este una centrală și pornește de la ideea că abilitatea de a citi vine din familie. Tatăl lui Michael Berg „era profesor de filozofie, iar viața lui era să gândească și să citească, și să scrie, și să-i învețe și pe alții” (*Ibidem*, p. 31). Modelul cititorului, al uzului bibliotecii vine de acasă. Michael devine cititor, fiind determinat, de contextul său familial și social. În cazul Hannei, devenirea ei intelectuală este cea a unei marginale. Emigrată în Germania din Transilvania, ea este o tânără săracă, fără știință de carte și limitată în foarte multe privințe: stă cu chirie, nu are școală, nu are o meserie, nu are un loc stabil de muncă. Ajunsă în fața unui tribunal al naziștilor, Hanna, „de frica de a nu fi cumva dată în vileag ca analfabetă prefera demascarea ca răufăcătoare? De frica demascării ca analfabetă prefera crima?” (*Ibidem*, p. 123). Acestea sunt dilemele personajului. Cu siguranță, pe lângă crimă și pedeapsă, avem și o carte despre ratare, ratarea vieții. Întrebarea tacită a romanului este: Cum o femeie iubitoare și iubită poate să ajungă supraveghetore într-un lagăr nazist? Oricât de reduționist ar părea, dar anume lipsa școlarizării, analfabetismul ar trebui să fie invocate, în primul rând, atunci când încercăm să răspundem. Dictaturile manipulează, preiau controlul și primele lor victime sunt oamenii marginali, fără șanse de afirmare în societate, acei care nu prea au de ales.

Alături de Michael, ea pare a fi o parvenită: „A crescut în Transilvania, la șaptesprezece ani a venit la Berlin, muncitoare la Siemens, la douăzeci și unu a ajuns la soldați. De la sfârșitul războiului a avut tot felul de slujbe. La slujba ei de taxatoare de tramvai, pe care o face de câțiva ani, i-a plăcut uniforma și faptul că se află în mișcare, fuga imaginilor și fuga roților de sub picioare. Altceva nu-i plăcea. Nu avea familie. Avea treizeci și șase de ani” (*Ibidem*, p. 40-41). Hanna, ajunsă în biblioteca familiei lui Michael, este copleșită de ceea ce vede, dar și de înțelegerea faptului că toate aceste volume stau între ea și iubitul ei ca un zid: „... trecu încet cu arătătorul mâinii drepte ridicat la înălțimea pieptului de-a lungul cotoarelor cărților, ajunse la raftul următor, trecu mai departe cu degetul peste cotoare, carte cu carte, traversând astfel toată încăperea. Se opri la fereastră, privind în întuneric imaginea rafturilor cu cărți reflectată în sticla ferestrei” (Schlink 2011, p. 60). Ulterior, Michael va înțelege cauza despărțirii lor: „I-am înțeles rușinea de a nu putea citi și scrie și că a preferat să mă înstrăineze pe mine decât să fie dată de gol” (*Ibidem*, p. 123).

Descoperim și un conflict interior care survine după aflarea adevărului de către Michael Berg: „Și ce am reprezentat eu pentru ea? Băiețușul care îi citea, pe care l-a folosit, micul ibovnic cu care și-a făcut plăcerile? M-ar fi trimis și pe mine la gazare, dacă n-ar fi putut să mă părăsească, atunci când ar fi vrut să se descotorosească de mine?” (*Ibidem*, p. 147). În pofida acestei divergențe sentimentale și morale, Michael îi va fi alături în anii de pușcărie, îi va trimite casete cu lecturi din texte literare, deși el personal nu o va vizita decât după moartea ei. Cititul cu voce înregistrat pe

o bandă de casetofon este o manifestare marcată de empatie, o apropiere umană ca amintire a trecutului sau un gest de milă: „Așa a putut Hanna auzi mult Keller, Fontane, Heine și Mörike. Mult timp m-am codit să-i citesc poezie, dar apoi mi-a făcut mare plăcere și am învățat pe de rost o sumedenie de poezii citite. Le pot recita și astăzi” (*Ibidem*, p. 171). Aceste lecturi audiate o vor ajuta să treacă peste frica de litere, ea va învăța alfabetul ascultând vocea lui Michael și urmărind textul în cartea împrumutată de la biblioteca închisorii.

Sinuciderea Hannei este un gest de autocondamnare, dar și semnul că, în afara iubirii, specia umană nu poate exista. Povestea lor de amor de dinainte de război, la Heidelberg, configurează un cronotop de basm, dacă e să ne raportăm la lumea de după acea deflagrație mondială. Etimologia numelor sugerează și o întrebare retorică și un răspuns pe potrivă. Michael – „Cine este ca Dumnezeu?”, în ebraică, Hanna – „milă, curaj”, tot în ebraică. Așadar, asemănarea omului cu divinitatea devine posibilă prin milă și curaj. Rateul, incapacitatea de a te ridica la aceste înălțimi – iată drama Hannei, dar și a celor din Germania nazistă care s-au lăsat prinși în capcana ideologiei.

Michael este o conștiință pe care o parcurgem și noi, cititorii. Elevul din gimnaziu îndrăgostit de o femeie mai mare decât el ajunge la maturitate să profeseze dreptul. Tânărul jurist își pune întrebări în privința istoriei germane: Holocaustul, nazismul, responsabilitatea și răspunderea în fața legii. Considerăm că este o carte scrisă între Eros și Lege, finalul plasându-ne între Eros și Thanatos. Marginalitatea Hannei nu o absolvă însă de răspundere în fața legii. De altfel, nu întâmplător, verbul latinesc *lego*, *legere*, *legi*, *lectum* („a citi”) provine etimologic din *lex*, „lege” în Roma Antică. Or, știința de carte devine o șansă în plus împotriva totalitarismelor de orice fel.

Michael, din cititor devine scriitor. Îi va citi și Hannei manuscrisele sale: „Hanna a devenit instanța pentru care mi-am adunat încă o dată puterile, întreaga mea creativitate și fantezie critică. Apoi puteam să trimit manuscrisul la editură” (*Ibidem*, p. 172). El scrie și această poveste, învață din întâmplările vieții sale, din istoria complicată a propriului popor, din cărțile pe care i le-a citit Hannei. Lectura servește în cazul lui drept o scară a devenirii, pe care urcușul e o luptă, o bătălie cu sine, o luptă cu îngerul morții, un război cu Moartea, o transformare generatoare de Viață.

Lectura ca antibarbarie

Scris la sfârșitul secolului trecut (1987-1988), după boomul latino-american în proza lumii, romanul *Bătrânul care citea romane de dragoste* (*Un viejo que leía novelas de amor*, 1988), de Luis Sepúlveda, este, pe lângă o pitorească istorie din pădurile tropicale ale Amazonului, o scriitură-parabolă din care aflăm că umanul are nevoie de solitudine ca escapadă, ca fugă de ceilalți. Și, în această

însingurare, lectura cărților pare a fi o salvare, o soluție a supraviețuirii, o modalitate a reinventării umane. Vorbim, de astă dată, despre o carte ce reflectă umanitatea și barbaria acesteia, natura sălbatică și cruzimea omului față de animal ca esență a acelei lumi. E barbaria albă, barbaria civilizată față în față cu sălbăticia curată și frumoasă a planetei. Mesajul ecologist este unul manifest, care trage alarma în legătură cu dispariția unei lumi distruse de omul progresului.

El Idilio, satul-port în care personajul își duce existența, nu este nici pe departe un spațiu al idilei existențiale, precum El Dorado, orașul în care ajunge, la un moment dat. Nu este un El Dorado jinduit în sensul unei mitologii a vieții. Dimensiunea idilică a traiului pe care îl duce Antonio José Bolívar Proaño ține, mai degrabă, de retragerea din lumea civilizată ca o nevoie, ca un manifest. Traiul în sălbăticie este sinonim cu negarea lumii tehnologizate și avansate, care vine să distrugă silva tropicală. Demersul auctorial este unul antropologic (autorul s-a aflat în mijlocul tribului shuar, învățându-le limba chiar), multicultural și sociopolitic.

Personajul citește romane de duzină de o incertă calitate estetică. Lectura este în cazul lui un instrument de retragere și izolare în fața barbariei omului distrugător al silvei. „Antonio José Bolívar citea romane de dragoste și, cu fiecare călătorie a sa, dentistul îi aducea provizii pentru lectură” (Sepúlveda, 2002, p. 35). Escapada se produce grație lecturii și iluziilor cauzate de aceasta, materializate sub forma unor fericiri senzuale, „preferințele sale – suferințe, iubiri tragice și finaluri fericite” (*Ibidem*, p. 36). Selecția era făcută de cineva care nu era nici pe departe expert în literatură și lectură, „începând din acea seară, Josefina își îmbinase îndatoririle de damă de companie cu acelea de critic literar, și la fiecare șase luni alegea două romane care, după părerea ei, ofereau cele mai mari suferințe, aceleași pe care Antonio José Bolívar Proaño avea să le citească mai târziu, în singurătatea colibei sale de pe malul râului Nangaritza” (*Ibidem*, p. 37).

Identificăm aici o formă de semianalfabetism, „Antonio José Bolívar Proaño știa să citească, dar nu știa să scrie” (*Ibidem*, p. 41). Lectura personajului este înceată și anevoioasă, fiind, mai degrabă, o formă de lentoare, de prelungire a plăcerii: „citea folosind o lupă, a doua pe lista obiectelor sale preferate. Prima era placa dentară” (*Ibidem*, p. 41). Apare nevoia de a construi un spațiu al actului lectural, cititul presupunând un ritual susținut de locul, timpul și starea cititorului: „... îl covârșeau anii și se hotărâse să stea jos cât mai rar cu putință. Atunci își construise masa cu picioare lungi, pe care o folosea ca să mănânce fără să se așeze și mai ales ca să citească romane de dragoste” (*Ibidem*, p. 42).

Un solitar în acea lume, cu o mare pierdere emoțională (soția sa a murit de malarie), „Era nevoit să stea pe loc, să rămână acolo, însoțit numai de amintiri, și acestea tot mai îndepărtate. Voia să se răzbune pe acel pământ blestemat, pe acel iad verzui care îi spulberase dragostea și visele” (*Ibidem*, p. 53). Dar uitarea este una salvatoare, „ajunsese să-și uite aversiunea, sedus de ispitele acelor meleaguri fără

hotar și fără stăpâni” (*Ibidem*, p. 54). Omul se atașează de acele locuri, devine o parte a acelui univers, pe care ajunge să îl protejeze, spre deosebire de coloniștii care „distrugeau pădurea, desăvârșind capodopera omului civilizată: deșertul” (*Ibidem*, p. 77).

Singurătatea devine însă marele lui inamic și marea problemă. „Știa să citească. Aceasta fusese descoperirea cea mai însemnată din viața lui. Era posesorul antidotului care te lecuia de boala ucigătoare a bătrâneții. Știa să citească. Dar nu avea ce să citească” (*Ibidem*, p. 80). Înainte ca dentistul să îl aprovizioneze cu volume de citit, căuta soluții, „primarul acceptase să-i împrumute câteva ziare vechi pe care le păstra ostentativ, ca dovadă a legăturii sale de netăgăduit cu puterea centrală, dar lui Antonio José Bolívar nu i se păruseră interesante” (*Ibidem*, p. 80).

Nu ajunge un om sentimental, nu trăiește mari pasiuni la viața sa, „... despre dragoste știa numai ce se spunea în cântece, mai cu seamă în romanele interpretate de Julito Jaramillo, al cărui glas de ecuatorian sărac lipit pământului răzbătea dintr-un radio cu baterii, făcându-i pe ascultători să se cufunde în tristețe. Din acele romane aflase că dragostea e ca o pișcătură de tăun invizibil, dar căutat de toți” (*Ibidem*, p. 84-85). Așa ajunge să citească romane de dragoste. Un preot definește cronotopul (în sens bahtinian) acestui tip de roman: „Istorisesc o poveste în care două ființe care se cunosc și se iubesc luptă să învingă împreună piedicile care stau în calea fericirii lor” (*Ibidem*, p. 85). Dar chiar așa mediocre, acestea sunt salvatoare: „își petrecuse anotimpul ploios rumegându-și nefericirea de cititor inutil, și pentru prima dată se văzuse încolțit de animalul singurătății. Șireată fiară” (*Ibidem*, p. 85).

Căutarea de carte îi aduce o șansă. Are, la un moment dat, acces la biblioteca unei profesoare. „La vederea atâtor cărți strânse laolaltă, fusese din cale-afară de mișcat. Învățătoarea era fericită posesoare a cincizeci de volume, așezate frumos într-un dulap de scânduri, iar el se lăsase în voia plăcutei sarcini de a le răsfoi, cu ajutorul lupei pe care tocmai o procurase” (*Ibidem*, p. 92). Reperăm un alt nivel estetic și axiologic, „vreme de cinci luni încheiate, își formase și cizelase gustul pentru lectură, și era acum dolidora de întrebări și răspunsuri” (*Ibidem*, p. 92). Apar titlurile cele bune. „Edmondo de Amicis și al său *Cuore* îi umpluseră mai bine de jumătate din timpul petrecut în El Dorado. Și iată cum stătuseră lucrurile: era vorba despre o carte care ți se lipea de mână, iar ochii refuzau să se lase învinși de oboseală numai pentru a continua să citească” (*Ibidem*, p. 94). Dragostea este prezentă și ea, începe să citească din Florence Barclay, autoare de romane sentimentaliste, din „*Mătăniile* lui Florence Barclay. Un roman care nu vorbea decât despre dragoste, dragoste și iar dragoste. Personajele sufereau și își împloteau atât de frumos fericirea cu caznele la care erau supuse, încât lupa i se aburea de lacrimi” (*Ibidem*, p. 94).

Lectura ajunge să îi substituie viața, îl smulge din plasa amintirilor dureroase, „un trecut pe care Antonio José Bolívar încerca să-l uite, lăsându-și memoria deschisă spre a o umple cu fericirea și suferințele provocate de dragostea mai puternică decât moartea” (*Ibidem*, p. 95). Cărțile acaparează totul, „Antonio José Bolívar Proaño dormea puțin. Cel mult cinci ore pe noapte și două ore la siestă. Îi erau de ajuns. Restul timpului îl petrecea citind romane, lăsându-se în voia gândurilor pe marginea misterelor dragostei și închipuindu-și cum arătau locurile unde se petreceau întâmplările descrise” (*Ibidem*, p. 97). Cititul configurează o topografie lecturală, „când citea despre orașele numite Paris, Londra sau Geneva, trebuia să facă un efort enorm de concentrare pentru a și le putea imagina” (*Ibidem*, p. 97-98). Își imaginează o lume necunoscută: „citi și medită la aproape patru pagini, supărat pe neputința lui de a-și imagina Veneția cu trăsăturile pe care le împrumutase altor orașe descoperite tot în romane. Din câte înțelese, străzile Veneției erau inundate și din pricina asta oamenii erau nevoiți să se deplaseze cu gondolele” (*Ibidem*, p. 112). Închipuirea altor spații devine un exercițiu frumos, precum și producerea mintală a unor lucruri necunoscute, „mai cu seamă îi plăcea să își imagineze zăpada” (*Ibidem*, p. 98).

Cărțile îl salvează de sine însuși și de neînsemnătatea locului și a timpului său. În *El Idilio* îl ajută „clipele desfătătoare petrecute pe malul râului, sau în picioare în fața mesei lui înalte, citindu-și cu zăbavă romanele de dragoste” (*Ibidem*, p. 129). Fiind întrebat dacă citește cărți despre dragostea care face să clocotească sângele în vine, bătrânul precizează: „E vorba despre altfel de dragoste. Despre dragostea care doare” (*Ibidem*, p. 159). Așadar, el trăiește cu durerile și viețile altora, niște Ceilați de hârtie. Până în momentul când ceva real, măreț, groaznic apare în viața sa.

Tigroaica „era mai mare decât crezuse când o văzuse prima oară. Zveltă și sprintenă, era un animal mândru, splendid, o capodoperă a cărei negrăită frumusețe nu putea nici măcar fi gândită” (*Ibidem*, p. 195-196). E animalul care vrea să își răzbune puii uciși de oameni, pădurea distrusă, universul răsturnat, durerea ei devine o armă, iar bătrânul înțelege că trebuie anihilată, căci altfel îi omoară ea, deși e de partea animalului, fiind răvășit de durerea fiarei, înțelegând nedreptatea și oroarea pe care o aduce omul acolo. Omoară tigroaica cu sentimentul unei neputințe în fața barbariei care a venit și a distrus-o pe ea, puii săi și acea lume paradisiacă. Apoi se retrage la cărțile sale, fugind acolo de bestia umană, de absurdul acțiunilor ei: „purcuse la drum către *El Idilio*, către coliba lui, în căutarea romanelor ce vorbeau despre dragoste în cuvinte atât de frumoase, care uneori îl ajutau să uite cruzimea oamenilor” (Sepúlveda 2002, p. 197). Cărțile devin, în acest fel, un analgezic împotriva durerii provocate de propria specie.

Dictatura bruiajului informațional

Cititorul din peșteră (*O Anibaleitor*, 2006), de Rui Zink e un savuros roman despre aventura în lumea cărților, în care descoperim un animal fabulos – Anibalector –, o ființă dependentă de cărți și de lectură. Monstruozitatea borgesiană a acestui element de bestiar literar amuză și captează. Călătoria personajului (un adolescent) spre insula exotică populată de această ființă ciudată este echivalentă cu lectura acestui roman. Îl cunoaștem treptat pe Anibalector, devenim imaginar Anibalector. Și, dacă unii au rău de mare, personajele cărții ajung să aibă rău de denumiri, de intertexte și de semnificații care copleșesc: „eram toți ca bolnavi, de parcă am fi băut apă infectată. Dar eu puteam să jur că nu din pricina apei: din cauza denumirilor” (Zink 2023, p. 27). Este vorba de toponimele care fac trimitere la vastul patrimoniu al denominării: Marea Șerpilor, Lacul Morții, Lacul Viselor, Mlaștina Molimelor. Este răul de supradoza culturală și frica de propria ignoranță.

Cartea semnaleză o criză a lecturii, „de citit, practic, nu mai citește nimeni” (*Ibidem*, p. 33). Realitățile din roman sunt și ele în mod evident livrești, un fel de realism de bibliotecă: „furtuna ne-a luat prin surprindere – a sosit abrupt ca întoarcerea unei pagini” (*Ibidem*, p. 33). Insula e și ea metafora bibliotecii, a unei biblioteci virtuale, mai degrabă, a unei lumi naufragiate acolo, a unei civilizații livrești, a unui Logos conservat și insularizat acolo: „oase și cărți, cărți și oase, oase, cărți, oase, cărți și iar cărți, răspândite pretutindeni. O macabră maree a depozitat acolo rămășițele pământești a sute de oameni, precum încărcătura revărsată a unui petrolier, care, în loc de aur negru, ar fi transportat cărți” (*Ibidem*, p. 39). Constatăm substituirea lumii cărții de către o dimensiune a loisirului și informării umane.

Anibalector pare a fi monstru într-un univers analfabet funcțional. El e un cititor bulimic, un fel de enciclopedie virtuală, în care au fost aruncate alandala tot felul de date și informații din cărți. E și un poliglot care vorbește „suedeza, olandeza, rusa, umbundo, ebraica, mandarina, engleza, poloneza, sârbo-croata, româna, maghiara și islandeza...” (*Ibidem*, p. 48). Lipsa poveștilor și a povestitorilor în viața noastră – iată semnalul de alarmă pe care îl desprindem din aceste pagini. Lipsa unui dialog intelectual între indivizi e o altă problemă. „Și am început să citesc în timpul zilei cărțile pe care Anibalector mi le indica și pe care, pe-nserate, le comentam împreună” (*Ibidem*, p. 54) – în acest pasaj se reflectă nevoia de a discuta despre lecturi, întrucât erudiția solicită un interlocutor.

„Și mă enervam pe mine: cum e posibil ca acel... *animal*, pierdut pe o insulă la capătul lumii, să știe mai bine ca mine felul în care, în țara mea, oamenii lucraseră, trudiseră și se jucaseră cu limba mea” (*Ibidem*, p. 57). „Monstrul de erudiție” e într-un fel și o metaforă a Internetului, e simptomul opus ignoranței monstruoase care ne cuprinde. Autorul încearcă o teorie a lecturii care relevă disponibilitatea cititorului. „La fel mi se întâmplă să mă întreb dacă Anibalector voia un interlocutor sau un discipol” (*Ibidem*, p. 58). Monstrul știa să aprecieze marele patrimoniu livresc,

„nu zic că trebuie să ne supunem, doar că trebuie să fim disponibili. Cartea, prin faptul că este scrisă, a făcut deja un pas către noi: e un dar” (*Ibidem*, p. 58).

Constatăm plăcerea învățatului din cărți „Tocmai făceam un lucru pe care, din câte îmi aminteam, nu-l făcusem niciodată la școală: învățam. Și simțeam ceva și mai straniu: îmi plăcea să învăț” (*Ibidem*, p. 59). Băiatul însușește selectivitatea, „capul tău nu-i o ladă de gunoi în care arunci cărți” (*Ibidem*, p. 65). I se cultivă exersarea lecturii: „cititul e ca patinatul, se învață prin practică, îi prinzi gustul tocmai exersând acest gust” (*Ibidem*, p. 72). Începe să gândească și să utilizeze termeni literari cu privire la stilul auctorial și în ceea ce privește faptul că și cititorul are nevoie să își elaboreze un stil al lecturii: „cartea trebuie să aibă stil. Dar și cititorul, caramba, trebuie să aibă stil” (*Ibidem*, p. 79). Treptat intervine o transformare. Scriitorii buni se produc din cititorii buni, astfel, „drept pedeapsă m-au obligat să fiu scriitor” (*Ibidem*, p. 101). Așa se naște scriitorul ca personaj, ca idee, ca praxis.

Ironia la adresa școlii și a bibliotecii merită luată în seamă: „câteodată, ca acum, sunt invitat să mă duc prin școli sau biblioteci. E ca și cum astăzi grădinile zoologice ar fi invers de tip safari-rezervație: eu sunt acela care, într-o libertate aparentă, mă duc să-i vizitez pe elevi în cuștile lor” (*Ibidem*, p. 101). La fel de ironic ni se propune o meditație cu privire la valoarea cantitativă a celor care preferă lectura. Statistica cititorilor este un subiect des invocat de instituțiile educaționale și culturale. Iată răspunsul: „Știu foarte bine că cititorii nu se nasc ca sturzii, dar, în ciuda recentelor scăderi ale natalității, ei vor apărea” (*Ibidem*, p. 110).

Autorul vine cu o recomandare și orientare de lectură cu privire la această carte: „adultul să o citească de parcă ar fi o relatare pentru tineri, iar tânărul ca și cum ar fi o nuvelă pentru adulți” (*Ibidem*, p. 113). E o notă despre complexitate, despre necesitatea de a te pune în locul celuilalt, despre dialog și înțelegere.

Acest roman este o ingenioasă scriitură despre o aventură în lumea lecturii și a cărților. Reflectă o modalitate inedită de combinare a motivelor din literatura de călătorii pe mare cu monștri marini, corăbieri și a celor specifice unui univers intrat în derivă în ceea ce privește cunoașterea acumulată prin intermediul cititului de cărți. Ostrovul lui Anibalector este un spațiu al salvagădării unui patrimoniu cultural care nu trebuie uitat sau ignorat. Marile cărți ale lumii trebuie să fie păstrate în monstruoasa lume nouă a tehnologiilor și comunicării globalizate asistate de IA.

Concluzii

- Cele trei romane ne prezintă istoria a trei personaje care se transformă prin lectură, înțeleg universul care îi înconjoară, așa cum cititul devine o prismă de interpretare a lumii, o ocupație de analiză, de formare, de dezvoltare.

- Cititorul-personaj, ca tip literar reiterat: omul cititor, configurează o preocupare aparte pentru tema lecturii în diferite literaturi și arealuri culturale.

- Indiferent de vârstă, cititorul-personaj manifestă nevoia de cunoaștere, de înțelegere, de interogație despre sensul lumii pentru a deveni. Dragostea, empatia, dialogul – iată dimensiunile care îmbogățesc spiritual umanul.
- Literatura semnalează faptul că omul analfabet riscă să fie înșelat de propaganda regimurilor totalitariste; omul lipsit de cultură, de sensibilitate distruge natura și se distruge pe sine; omul fără discernere riscă să fie aglomerat de o matrice informațională copleșitoare.
- Autori din literaturi naționale diferite ajung să conchidă în operele lor faptul că omul necultivat, indiferent de apartenența sa geografică (germanul, portughezul, chilianul; europeanul, sud-americanul), riscă să se dezumanizeze.
- Precum în comparatism, din figură de stil, comparația se transformă într-o figură de conștiință, așa și lectura într-un text literar devine metafora unei rezistențe la incultură și stagnare intelectuală.

Referințe bibliografice:

- CLAUDON, Francis, HADDAD-WOTLING, Karen. *Compendiu de literatură contemporană*. Traducere de Ioan Lascu, București: Cartea Românească, 1997.
- CUNNINGHAM, Valentine. *Lectura după Teorie*. Traducere de Carmen Mușat, București: Tracus Arte, 2022.
- PAGEAUX, Daniel-Henri. *Literatura generală și comparată*. Traducere de Lidia Bodea, Iași: Polirom, 2000.
- SCHLINK, Bernard. *Cititorul*. Traducere de Ana Mureșanu, Iași: Polirom, 2011.
- SEPÚLVEDA, Luis. *Bătrânul care citea romane de dragoste*. Traducere de Irina Dogaru, Iași: Polirom, 2002.
- TIEGHEM, Paul van. *Literatura comparată*. Traducere de Al. Dima, București: Editura Pentru Literatura Universală, 1966.
- ZINK, Rui. *Cititorul din peșteră*. Traducere de Micaela Ghițescu, București: Humanitas, 2023.

Primit: 14.10.2024

Acceptat: 20.12.2024